

Pomogáts Béla
Költő a tájban

Takáts Gyula Pannóniában

A mester és a gazda

Van Takáts Gylának egy prózaverse, még 1961-ből, a címe: *Mesterek és gazdák*. Azoknak a balaton-felvidéki embereknek a munkás és teremtő életét idézi fel benne, akiket olyan jól ismert, akiket oly nagyon becsült. A mester: falusi asztalos, akinek segédei már elkészítették egy asztal alkatrészeit, már csak össze kell állítani a hasznos bútordarabot: „Kilép a műhelyből a Mester... Sziromragyogás és méhzümmögés körülötte. Csak nézi az élő törzsnek támasztott halott fát... Nézem és várom, amíg összeállítja az asztalt, aztán odaül, és levelet ír a költőnek az alkotás mesteriségéről”. És a gazdák? „Egész hegyeket mozdítanak el ezek az emberek, hogy szőlőt ültethessenek... Aztán a vágók végibe, a lösz meredek falába kriptányi hideg pincét raknak... Néha kinyitják az ajtaját... Eléjük ülnek... Bort töltenek és ez a hordó-szűzen ragyogó tűz kinyitja képzeletüket és ez a pár tiszta és fényes óra újra erőt ad nekik ahhoz, hogy ismét egész hegyeket mozdítsanak el a tájban és az életben.”

Takáts Gyula is ilyen mester és ilyen gazda: meste-re a szónak, a formának, a szőlőművelésnek, borkészítésnek, és gazdája a régi kaposvári háznak, ezen kívül a becehegyi szőlőskertnek, borpincének és remetelaknak, ahová elvonulhat a világ zaja elől, és ahol vendégül láthatja barátait. Gazdája a dunántúli tájnak: Pannóniának, ahol otthon van, otthon érzi magát. Mester, aki ugyanazzal a figyelmes szakértelemmel dolgozik egy vessoron, mint a szőlőmetszésen, és gazda, aki nemcsak meghódította a valamikor természetlen mészkövet, de bölcs szellemi alkotóműhelyt is teremtett rajta, s vendégszerető házigazdája lett a magasból szemlélődő, ámuló vendégeinek is.

Próbálok elevenné tenni emlékeimet: vajon mikor és hogyan is találkoztam először vele. Egy régi, még ifjú kritikusként írott dolgozatomat keresem elő a szekrény mélyén rejtekező papírtemetőből, a hatvanas évek első felében készült, azóta is kéziratban maradt. A könyvtárosok számára szerkesztett folyóirattól, amelynek készült, visszakaptam, valamilyen titokzatos főhatóság vagy bizottság ugyanis nem értett egyet

Takáts Gyula költészetének kedvező megítélésével. Erélyes hangot várt volna, kritikai szigort, amely első-sorban a költő „osztálykorlátait” ítéli el. A dolgozat aztán, Fodor András, annyi barátság kezdeményezője, révén elkerült a költőhöz, s talán egy esztendő múlva, zöld tintával jegyzett szép dedikáció kíséretében megkaptam tőle válogatott verseinek akkoriban megjelent *Évek, madarak* című kötetét. Barátok lettünk, Kaposvárról gyakran érkeztek ajánlással ellátott könyvek, s közben én is összeírtam egy kisebb kötetre való tanulmányt, ismertetést Takáts Gyula műveiről.

Voltam nála Becehegyen, általában jókedvű társaságban, ha jól emlékszem, első alkalommal Nagy Lászlóval és Csukás Istvánnal, átrándulva a szigligeti alkotóházból. Gyula akkoriban kezdte megörökíteni *Bacchus könyve* címmel, vendégkönyv formájában a baráti összejövetelek emlékét. „Irodalmi pinceszerek” - állott a kislakú kötet első lapján a „műfajmegjelölés”, és valóban, már jócskán fogyott az aranyló becei borból, mire a bejegyzések pillanata megérkezett. Nagy László lovakat rajzolt: kancát hágó mént, Csukás verset írt, s bevallom, magam is elköttem holmi négysoros rigmust, dicsérve a házigazdát és borát. Találkoztunk aztán több alkalommal Budapesten, mikor is a költő ügyes-bajos dolgokban járva szállóvendégünk volt, s ahogy mondotta, a Royal szállóban sem aludt olyan jókat, mint a mi kicsinyke vendégszobánkban. Előbb azonban valamelyik budai kocsmában találkozót beszélünk meg Jékely Zoltánnal, aki is egyszerű a ruhatáros asszonyságnak nyugalmazott alispánként mutatta be Takáts Gylát: nyomban meg is nőtt a becsületünk. És találkoztunk Major-Zala Lajos hévízi rezidenciáján, Lajos-napokon, mikor nemes versengés indult Gyula becei és a pajzán versek fribourgi költőjének göcseji bora között, Tüskés Tibor sütötte a flekkent, s közben Laczkó András, a Somogy című folyóirat nagyralátó irodalmi terveiről beszélt. Volt, talán még ma is megvan, Takáts Gylának egy kicsi fehér Fiat kocsija: azzal járta a Balaton-vidéket, kukkantott be Szigligetre, vajon van-e a sok irodalmár között valaki becehegyi vendégnek való.

És érkeztek is a költők, írók Becére, üldögelni a dombtetőre épült teraszon, figyelni a lenti vonatot, amely apró játékszerelvénnyé mázolt Keszthely felé, számba venni a hegyeket, hiszen idelátszott valamennyi: Badacsony, Szigliget, a két fonyódi halom. Lehetett elmerengeni a tó színváltozásain, a messze kitérő víz hullámjátékán s azon, holnapra vajon milyen időt ígér az ég. Ebben a tájban ott van valamiképpen a magyar történelem, szelíd formáiban ott van az örökkévalóság és ott van Takáts Gyula költészete. Költészet, amely a mester és a gazda műve: „körötte szíromragyogás és méhzümmögés”, benne a táj, a történelem és a világ.

A Dunántúl költője

Takáts Gyula szelíd dombtetőn épült becehegyi házát a klasszikus tájak nyugalma lengi be. A költő nádfontató széken ül a nyitott teraszon, vagy a lankásan ereszkedő szőlőben dolgozik, előtte az egyik legszebb magyar panoráma. Tágasan kéklő láthatár, a Balaton fodros víztükrre, jobbra, a sejtelmes távolba hullámzó keszthelyi öböl, balra ápoltságú szőlőhegyek, a Badacsony, a Szent György-hegy, Szigliget. A háttérben sötétzöld erdő, mély avar, őzek és rókák lábnyoma. Az asztalon aranyosan fénylő bor és harmatos Barack. Idilli békeség: tavaszi készülődés, nyári derű, szüreti szorgalom. Alkalom az olvasásra, írásra, elmélyedésre, alkalom a merengésre, bölcselkedésre. Alkalom arra, hogy a költészetben találkozzék a táj és a lélek, az a szellemiség és kultúra, amely az egyszerre magyar és latin Pannónia hagyományából táplálkozik, és az a személyes világkép, amely a valóság eleve költői szemléletére épül. Takáts Gyula világa igazából mediterrán világ, amelynek szellemi láthatára Itáliáig és Hellászig ér.

Ebben a világban a klasszicitás eszményei uralkodnak: a bölcs derű, a szelíd életöröm, a benső biztonságtudat. Takáts Gyula életrendje mégsem pusztán epikureista, törvényeit nem egyszerűen a bensőséges balatoni idill és a dunántúli tradíció szabja meg. Költészete tágas, megalapozott és átélt kultúráról tanúskodik, beléivódott a pannóni táj művelődési öröksége, a latin auktorokat forgató művelt ősök hagyatéka csakúgy, mint a szülőföld irodalmának játékos kedélye, drámai sorshelyzeteket őrző történelmi tudata és

komoly bölcsellete. Takáts Gyula költészete mögött mindig ott van az a hagyomány, amelyet a költő Zrínyi Miklós, Berzsényi Dániel, Kisfaludy Sándor vagy a Dunántúlon időző Csokonai Vitéz Mihály öröksége képvisel.

Csokonai „népi rokokójának” modern hangszerelését ugyanúgy megkísérli, mint Berzsényi görögös klasszicizmusának korszerű felújítását. Tudatosan dolgozik azon, hogy egyensúlyt teremtsen a hagyomány és az újítás között. Elettében és költészetében mindenképpen arra törekszik, hogy összhangba fogja az érzés és a kifejezés gazdag változatait. Otthonos a világban, kezéhez szelídülnek a tárgyak, egyforma biztonsággal tekint szét kertjében és az ég csillagai között. Biztonság és otthonosság lehetnének költészetének kulcsszavai.

A természet ihlető vonzásában született ez a költészet, a dunántúli környezet magával ragadó szépségét finom tollal rajzolt képekben, egyszersmind a szülőföld iránt érzett gyengéd szeretettel fejezi ki. Láttató módon festi le az enyhe dombhajlatokat, a rejtelmes erdőségeket, a régi udvarházakat, a somogyi vagy balatonmelléki vidék természeti és történelmi kincseit. Költészetében részben a látvány uralkodik: a vidéki élet leszűrt tapasztalataiból apró csendeleiből alakít játékos rendet. Máskor sejtelmes sugárzást kapnak a képek, álomszerű és groteszk elemekkel gazdagodik a látvány, a valóság fölé tündéri játékot rajzol a képzelet. Ennek a költészetnek mégsem a tájrajz a legfőbb erőnye, és nem a tájkép a legfőbb műfaja. A levegős és tiszta természetfestés mellett egy teljes életrend költői bemutatására és átlényegítésére kell figyelniünk. A környező táj arányait és fényeit kevesen fejezték ki oly láttató érzékletességgel, mint Takáts Gyula, a környezet lírai lefestésénél mégis fontosabb az, amit saját egyéniségéről és eszmevilágáról mond.

Lírájának nemes klasszicizmus mindíg küzdelemben születik, nem eleve birtokolt kegyelmi helyzet következménye, hanem az élet felépített és kivívott rendje. Takáts Gyulának, kivált az utóbbi három évtizedben, újra meg újra meg kell küzdenie a mulandósággal és a betegséggel, szerettei és barátai halálával, azoknak az emberi és kulturális értékeknek a pusztulásával, amelyekhez olyan erősen ragaszkodik. A zaklató élmények és-szorogató felismerések korábbi költészetének természetes harmóniavilága után egészen

más intonációt hoztak ennek a három évtizednek a verseibe.

A korábbi „latinos”: derűsebb, harmonikusabb, érzékibb ihlet és intonáció után egy „görögös”: tragikus, nyugtalanabb, bölcselkedő ihletet és intonációt mutat Takáts Gyula költészete. A „görög” ihletnek és kultúrának abban az értelmében, amely Németh Lászlótól ismerős. Takáts Gyula eszmei szótárában is a felfedezést, a gondolatok kialakítását a emberi létezésben rejlő drámai lehetőségek felismerését, és ezzel együtt a tragikusabb, zaklatott, nyugtalan humánusmot jelenti a „görög” etosz és kultúra, a „görög” gondolkodás. 1965-ös görögországi utazása óta ő is ezeket a „görög” tulajdonságokat, ihleteket és lehetőségeket keresi és éli át költőileg.

A személyes veszteségek következtében időnként megbomlik a megszokott klasszicista költői harmónia, a költő figyelme, amellyel környezetének minden mozzanatát számon tartja, mégis a régi. Költészetének mozgalmasság belső rendje van, s ma is szomjas érdeklődéssel veszi birtokába a természet világát, a tájat és a történelmet, költészeté avatva a becehegyi kert mozgékony életét csakúgy, mint somogyi barangolásainak tapasztalatait. Természeti képeiben szinte mindig a balatoni tájat, ennek a tájnak a hagyományait idézi fel. A természet és a történelem az ő költészetében egymásnak felel: a dunántúli táj nemes arányai, érett színei tükröződnek az otthoni vidék hagyományos kultúrájában, szellemiségében. Egyik szép és jellegzetes versében a sümegi Maulbertsch-freskók „balatoni” fényeire hivatkozik: az ő verseit is ezek a pasztell színekben pompázó, inkább meleg, mint égető fények öntik el. Nemcsak a Balaton-vidék mediterrán világosságát fedezi fel a barokk festményeken, hanem a somogyi és zalai tájban élő embereket is: „Ekként kicsit magyar remek / Sümeg falán ami ragyog. / Rideg kánász, menyecske és halász / így lettek szentek, angyalok”. A dunántúli táj, a tájban élő és dolgozó ember, a történelmi és művészi hagyományok: mindez együtt van jelen Takáts Gyula verseiben.

Igen sokszor ad hírt szülőföldjének mozgalmasság és drámai történelméről, amely nemcsak egy „második” dunántúli természettel: várromokkal, templomokkal, kastélyokkal és préházakkal díszítette az „első” természetet, hanem meghatározta egy hagyományait és művészetét ápoló nép sorsát és alkotó szellemét is.

Takáts Gyula nemcsak a természet megejtő csodáinak és derűs játékaiknak az énekese, hanem a dunántúli nép, a dunántúli magyar történelem és hagyomány költője is. Erdély magyar tradíciója mellett bizonyára a dunántúli hagyománynak volt nálunk leginkább kultúra- és lélekalakító szerepe. Takáts Gyula költészete, elbeszélő művészete és esszéírása igen hitelesen fejezi ki azt a szellemiséget, azt a lelki kultúrát, amelyet a pannóniai hagyomány hordoz.

A magyar líra tájszemléletében éppen Takáts Gyula nemzedéke, a Nyugat „harmadik” költőnemzedéke hozott meghatározó változást. Az előttük járók: a fiatal Szabó Lőrinc vagy Radnóti Miklós idilli tájai még a költői képzelettel nyerték alakjukat és színeiket. Az a „benső táj”, amelynek természeti képét és pásztori életét klasszikus minták és nosztalgiaik ihlették, egészen más jellegű volt, mint a harmincas években kibontakozó költészet természeti világa. Ez a természeti világ már nem bukolikus minták, hanem valóságos hazai tájak hatására született.

Szerb Antal kis esszéje: a *Természet vagy táj* szellemesen különbözteti meg a két fogalmat. A természet fogalma szerinte a városi civilizációban kialakult meszterkéltség elutasítását, panteista sejtelmeket rejt magában, ezen kívül erősen emocionális jellegű: „A természetbe belevetítik az emberi érzésvilág egész gazdagságát, a természet vidám, melankolikus, sivár, újongó, játékos, vigasztaló, Érosszal telített, haragvó.” A táj fogalma ezzel szemben nem rekeszti ki magából a társadalmi és történelmi mozzanatokot. Nem kíván romantikus kivonulást a civilizációból, történelmi és kulturális hagyományokra utal: „A tájba beletartozik az ember és az ember műve is. Fontos színe a város a hegy lábánál, a távoli falvak, várromok és kolostorok [...] Mindezek etnikai vagy művészeti milyensége még a tisztán természeti jelenségeknél is erősebben befolyásolja a táj jellegét.” A természet fogalma mintegy a költészet mitológikus fogalmi közé tartozik, a táj fogalmának kultúrtörténeti jellege van. . . . a természet - mondja Szerb Antal - a historikus, időtlen fogalom, szinte ellentéte a történelemnek, a táj pedig csupa történelem.”

Ez a történelmi tájfogalom jelenik meg a „harmadik”, nemzedék költőinél. A verseikben alakot öltő táj nemcsak menedéket kínál a társadalomban dülő valóságok elől, biztonságot is ad, feladatot is kijelöl.

A költő a táj meghitt világában érzi otthon magát, a táj hagyományai alakítják kultúráját, elmerül történelmében, felelősséget vállal népének sorsáért. Ennek az otthonoságnak, hagyománynak és felelősségnek a jegyében lesznek a két háború közötti korszak költői valamint történelmi táj követei és énekesei. Vas István és Rónay György „történelmi tája” Budapest, Weöres Sándoré, Jankovich Ferencé és Takáts Gyuláé a Dunántúl, Kiss Tamásé az Alföld, Jékely Zoltáné, Dsida Jenőé, Szabédi Lászlóé, Kiss Jenőé Erdély, Győry Dezsőé és Mécs Lászlóé a Felvidék, Berkó Sándoré és Sáfáry Lászlóé Kárpátalja, Dudás Kálmáné és Fekete Lajosé a bácskai táj.

Az élet épségéért és emberi rendjéért küzdő Takáts Gyula - a költői pálya kései szakaszán - végül is úgy tudta megőrizni és fenntartani költői klasszicizmusát, hogy mind teljesebben tárta fel ennek a klasszicizmusnak a „tisza forrásait” és történelmi, művelődéstörténeti, mondhatnám így is, szellemtörténeti hagyományait: a dunántúli magas kultúrát és néphagyományt. Nemcsak védelmet talált náluk, valódi szellemi értéket is napvilágra hozott. Olyan szellemi értékeket, amelyek egyszerre magyarok és európaiak, és amelyek éppen azt igazolják, hogy a magyarság nemzeti kultúrájának kitüntetett helye van azon a virtuális térképen, amely az európai szellem tradícióit és értékeit jelöli meg.

Táj és néphagyomány

Elképzelek egy könyvet, ahogy kihajtom, az egyik oldalon színes fotográfiák helyezkednek el: népművészeti tárgyak, népi hímzések, varrottasok, pásztorfaragások fényképei (hasonlóak Rácz István finnugor népművészeti felvételeihez); a másik oldalon költemények: Takáts Gyula versei. Nem fotográfiák és hozzájuk készült verses szövegek, nem is költemények és színes illusztrációk, hanem valaminő *egységes* alkotás, amely költő és fotóművész közös érdeklődéséből születik s közös vállalkozásának ad látható alakot. (Takáts Gyula esetében nem lenne meglepő egy ilyen közös vállalkozás: emlékezzünk az 1955-ben Pécsen megjelent *Vízitükör* című kötetre, amely az ő verseinek és Egry József rajzainak „kettős tükrében” mutat be a Balatont.) Elképzelek tehát egy könyvet, ame-

lyet elképzelni különben sem nehéz: csak azokra a Takáts Gyula-versekre kell gondolnom, amelyekben sorra jelenik meg a népi élet és a népművészet, sajátos, mind jobban fogyatkozó tárgyi anyaga.

A népi kultúrának igen nagy szerepe van a kaposvári, pannóniai költő világában. Ennek a népi kultúrának a tárgyi emlékei között töltötte gyerekkorát, a családi otthonban jól megfértek a latin klasszikusok és a reformkori irodalmi zsebkönyvek társaságában a varrottasok, a mázas kancsók és a pásztorfaragások, s az idők haladtával ő maga is számos népművészeti tárgyat gyűjtött össze. Mint történelem-földrajz szakos tanár, aki somogyi szülőföldjének tájja sajátosságairól írta doktori értekezését, s mint kaposvári múzeumigazgató, aki mindig nagy szeretettel foglalkozott a dunántúli népművészet emlékeinek gyűjtésével és feldolgozásával, évtizedeken keresztül élt a népi hímzések, faragások, fazekaskészítmények és üvegmunkák között. „A Balaton és Dráva közti rengetegből és pusztákról - írja kedves tárgyairól adván képet - már rég- rég írószobámba, könyveim közé kerültek olyan néprajzi tárgyak is, amelyek ma másoknak csak a lakást díszítő divatot jelentik. Nekem beszédes, szívemhez nőtt társak ezek a bizsókkal, bicskával készült kánász-, juhász-, egyszóval a pásztorművészek alkotásai. Történetek, élethelyzetek élő és lelkes darabjai és elbeszélői e tárgyak; egy ősi szellemi hagyaték megjelenítői. Azt is mondhatnám, hogy rusztikus módon betyármozaikok, táblaképdarabok vagy pásztorikonok ezek a nemcsak szép, de hasznos tárgyak”. Igen, Takáts Gyula részben a somogyi és balatonfelvidéki népművészetnek ezekkel az alkotásaival és emlékeivel varázsolta emberi otthonná a maga kaposvári vagy becehegyi környezetét.

E szép és hasznos tárgyaknak a képe vagy emléke rendre megjelenik verseiben is. *Spanyolozott tükrös balladája* című költeményében valósággal népballadává költi át a pásztorfaragáson látott ábrát. A spanyolviaszkkal fényesre lakkozott állókép mozgalmas, sőt drámai jelenetté alakul át: „Elfogták mégis Nád Jancsit. / Befogták zöld sárkányait (...) Milyen golyó? - Talán a nap! - / Mint ágyú, az találta el. / Lehullt a vargánya-kalap. / Mocsárba karcolt fegyvere. / Viszik az új vízház fele. / Húzzák, akár az új csatorna. / Nem magát... Csak tetemít... / Fölötte csákó tollal / Vigadhat már a káplár/ a pandur-jelző fánál...

Pali-temető című kis költeménye ismét a pásztor-karcok és faragások közismert tárgyát jeleníti meg: „zöld lagunán énekel a hold / s vizén az átlótt szívek bánatát / agancs-fészekben szarvas viszi át... / Hozzá aki e kis halom tövén / késsel és pisztollyal övén / pi-hen és sírján virág is akad, / míg ki nem irtják a szívet, / a fákat és madarakat."

Máskor a népművészeti tárgy poétikai mintává válik, a költő életképet rajzol, s ennek az életképnek a stílusa a népi ábrázolások üde és naiv kifejezőmódját idézi fel. *Pásztor-karc, lopótökre* című versére gondolok: „A kürtök meg, mint éhes rézkigyók, / már átfon-tak három legényt. / Arcukba préselik a vért. / Szemük dagad... Egyik még állja... Az fújja, fújja három éve, / s arannyá lett a hegy az ő kezébe!" Lehet a népművészeti tárgy találó költői hasonlat anyaga is. A *Pincei látomás* című lírai idill az aprólékos gonddal borosüvegbe épített kálváriát veszi hasonlatnak, hogy érzékeltesse a hajnali ébredés „valóságfeletti” látomását: „Mint pásztorok kálváriája, / építve bűvészmódra / egy hétdecis borosüvegbe, / ily feszes keretből tá-gult, / dérpillás, ébredő világból, / mit eddig nem lát-tam soha: / a hajnal temploma... / Két pásztor zöld-színű süvegbe / tartotta napját fénylő révületbe."

E versekbe idézett népművészeti tárgyak - a pásztorfaragások, a lopótökre karcolt életképek, az üvegbe zsúfolt kálváriák - nem egyszerűen a vers tárgyát, hanem, mondhatnám, „poétikai lényegét” alkotják.

A költő nem verses illusztrációt készít a művészi tárgyhöz, hanem a művészi tárgy stílustulajdonosságait alakítja át költői stílussá: a látható és fogható tárgyat lényegíti át költői tárggyá, szavakba, nyelvi formákba transzponálva a képzőművészeti formát, ennek a formának a sajátos művészeti üzenetét. Mind az eredeti népművészeti tárgy, mind Takáts Gyula verse szuverén művészi alkotás, esztétikai értékük az alkotó tevékenység más-más létezési módjában érvényesül.

A költészet különben gyakran választ művészeti tárgyat az ihlet forrásaként: Keats egy görög vázához írt ódát, Rilke egy archaikus Apolló-torzóról szólván fej-tette ki költészettanát, Blaise Cendrars számos verset írt Chagall és Delaunay festményei nyomán, Radnóti Miklóst Dési Huber István, Weöres Sándort Csontváry Kosztká Tivadar, Juhász Ferencet Mednyánszky László, Nagy Lászlót Kondor Béla és magát

Takáts Gyulát Egy József festői munkássága ihlette meg. Egyik vers sem „költői illusztráció”, mint ahogy a kaposvári költő népművészeti tárgyú versei sem „le-írni” vagy „magyarázni” akarják a pásztor-karcokat és -faragásokat.

Ellenkezőleg, költői tárggyá avatják őket, költői szemlélettel és stílussá lényegítik át ihlető formáikat.

E költői átlényegítés természetes biztonságát Takáts Gyula alkotó személyisége, egész életműve szavatolja. A népművészet alkotásait és emlékeit számon tartva és ápolva sohasem a divatot követi: mélyre ható élmények fűzik ezekhez az alkotásokhoz, mindig élénk érdeklődéssel figyelte sorsukat. A népművészet for-makultúrája iránt megmutatkozó érzékenysége arról tanúskodik, hogy ismeri és a magáénak tekinti azt a *teljes kultúrát*, amely e hagyományos művészet szem-léleti alapjait megteremti és stíláriis sajátosságait ki-alakítja. Takáts Gyula, mint a dunántúli hagyományok tudatos követője és védelmezője, joggal érzi illetékes-nek magát a népi kultúra dolgaiban: „birtokon belül” van, ez a kultúra az övé.

Költészetében kezdettől fogva szerepet kapnak a népi kultúra emlékei és hagyományai, s ami ennél is többet jelent, költészetét mindig is erősen hatotta át ennek a kultúrának a világképe, gondolkodásmódja, magatartás-szabályozó belső rendje. A kultúra ebben a tekintetben nem csupán műveltséget, hanem észjárás-t és szemléletmódot jelent. Takáts Gyula költői szemlélete, formaképző módszere és poétikája nem-csak szülőföldjének természeti tulajdonosságai és törté-nelmi hagyományai, nemcsak a görög-latin tradíciók ihlető hatása nyomán alakult ki, hanem e népi kultúra vonzásában is. A Balaton-vidék népi építkezése, a hegyközségek sajátos életformája, a somogyi népmű-vészet tárgyi emlékei ugyanúgy rajta hagyták költésze-tén bélyegüket, mint a dunántúli folklór: a merész képtársításokat mutató népdalok, a játékos népi rig-musok, a sötéten hangolt betyárballadák.

Magyar Waste Land-ek

Aki a Balaton-felvidék apró falvaiban jár, különös népvándorlás tanúja lehet: a régi hegyközségek lakos-sága lassanként elhagyja otthonát, a part közelében épít nagyobb és kényelmesebb lakást, s az apró vá-

lyogházakba budapesti mérnök, orvos, újságíró költözik. De mi történik azokkal a községekkel, amelyek távolabb esvén a nyaralótelepektől nem vonzzák a vakációs otthont kereső fővárosiakat? Bizony pusztulnak a régi házak, pincék, udvarok, szaporodnak az elhagyott otthonok, fogyatkoznak a hegyközségi porták, s lassanként mind több eldugott emberi település jut Gyűrűfű, a néptelen baranyai falucska sorsára. Róluk ad szomorú képet, őket siratja el Takáts Gyula verse: *A magyar Waste Land-ek*, amely a költő *A semmi árnyéka* című verseskötetében olvasható: verseskötetben, amelynek vezető szövegét máskülönben is a siratók, a búcsúversek, a magányos panaszok adják meg. „Hegyközségeink pusztulására” - írja Takáts Gyula a vers címe alá; számára, aki maga is balatonfelvidéki hegyközségben: a Győrök feletti Becehegyen találta meg második otthonát, ez a pusztulás személyes tragédiát jelent.

A vers címe alatt ajánlás olvasható: „T. S. Eliot emlékének”, de maga a cím is az angol költőt idézi, *The waste land* című híres versét, amelyet Weöres Sándor *A Puszta Ország*, Vas István *Átokföldje* címen tolmácsolta magyarul. Eliot költeménye az ősi Grál-mondára épül, amely szerint az öreg király terméketlensége miatt lassanként pusztasággá változik az ország, s egy ifjúnak kell érkeznie, hogy a kopár földön ismét virágzó élet legyen. Az angol költő a pusztuló országot, sőt az egyetemes pusztulást idézi fel a modern civilizáció külsőségei között, anélkül, hogy reménykedne a szabadító eljövételében. A „Waste Land” az Isten nélküli emberi létezés metaforája, a modern emberi lété, amely a költő szerint elveszítette méltóságát és távlatát, mindenestől elszürkült és kiüresedett. „A hegyek közt e beomlott üregben, - olvassuk a költemény egy helyén -/ Fakó holdfényben, behorpadt sírok/ Fölött dalol a fű, a kápolna körül / Üres kápolna áll, / csak szél tanyája. / Ablaka nincsen, ajtaja leng, / Nem árthat pusztá csont.” (Vas István fordítása.)

Az a lassan pusztuló táj, amelyet Takáts Gyula verse ábrázol, ennek az Eliot-i kápolnának a rokona: a két vers ebben a képben találkozik. Mert máskülönben a két költemény szemléletmódja és poétikája erősen eltér egymástól: Eliot a modern

civilizáció terméketlenségének mítoszát alkotta meg, az Isten nélküli emberi létezés nagyszabású metaforáját dolgozta ki, Takáts Gyula ezzel szemben egy régi történelmi vidék, egy hagyományokban gazdag kultúrtáj lassú pusztulásáról ad láttelepet, s ehhez fűzi elégikus reflexióit az emberi élet mulandóságáról. Szép verse éppen e reflexiók révén kapcsolódik új kötetének elégikus dallamához, azokhoz a költeményeihez, amelyek sorra az emberi élet mulandóságának tragikus élményétől kapják sötétebb színeiket.

A magyar Waste Land-ek költői szerkezetét, képi világát és nyelvét ilyen módon egy pusztuló életrend, valamint hagyomány búcsúztatása és az ezt kísérő elégikus meditáció szabja meg. A vers az elhagyott hegyközségi falvakat, a magukra maradt szőlőskerteket és gyümölcsösöket, az árva szerszámokat és otthonokat mutatja be. A költő mint magányos látogató érkezik a pusztuló kertek és házak közé, szemügyre veszi a halódó tájat, először az apró tárgyakat, majd az egész szemhatárt. Gyorsan változó képekkel dolgozik, mintha egy őszi séta sebesebben futó filmjét akarná megörökíteni. A képeknek ezt a gyors ritmusát egészíti ki a versritmus is: a négy soros szakaszokba rendezett kétütemű öt- illetve hatszótagos verssorok híven követik a fürge tekintetet és a csapongó költői meditációt.

A vers kompozícióját az érzékelés körének fokozatos tágulása szabja meg, a látvány mind teljesebb kibontakozása, amelynek során a pusztulás szomorú képe is mindinkább kibontakozik. Először az eldobott, veszni hagyott tárgyakra, munkaeszközökre esik a költő tekintete: „Eldobott korsók, / kidőlt hegyi szolgák/ itt-ott a gazból / arcukat kidugják (...) Tört prések... Elmaradt / küllök az útba.” Ezt követve bővül a kép, a költemény a gazosodó kerteket, az omladozó házakat mutatja be: „Rom mögött a szilvát / örökzöld befutja (...) beszakadt ajtók... / Tragédiákba/ áll így a színfal (...) Rothadt szalmazsákok... / Szuvas pad... Cserép... / Szétesett tűzhely, / rajta a semmi ég” Az elhagyatottság, a lassú romlás látványát a végső pusztulás tragikusan megvillanó képe követi: „... fölrebben a sármány. / Közéjük vágva/villan éles szablya. Az ölyű szárnya. / Lélekig hasítva/ rí és csöppnyi vére / hull a galagonya/ mérges tuskéjére”. A nemrég még ember gon-

dozta humanizált világ visszasüllyed a természet ősi állapotába, a virágzó kultúrtáját a természeti lét elemi kegyetlensége foglalja el.

A költői szemlélődés folytonos bővülésének megfelelően a vers képanyaga lassanként elszakad a közvetlen szemlélettől, egyre monumentálisabbá és látomásosabbá válik. Takáts Gyula költeményének képi világa három rétegre bontható. Legtöbb képe a közvetlen, érzéki szemlélet köréből való, a szemre vetett tárgyakat, az elvaduló kerteket, az elhagyott otthonokat jeleníti meg. A képvilág második rétege már a költői képzelet erőteljesebb működésére utal, mintegy látomásos módon növeli meg a közvetlenül érzéki benyomásokat. Ilyen látomásos képet rajzol a vers a magukra maradt borospincék szellőzőcsöveiről: „A pince-szellőző / gyp torzsát kiütve, / elsüllyedt világ. / teleszkópé tükre.” Végül a képi világ harmadik rétege mitologikus méretűvé növeli az elhagyatottság, a pusztulás látványát: a korábban virágzó vidék „hegyi sivataggá” válik, „gazzal tomboló / ehés Szahara” lesz, a „pörjés, magyar sivatag” mitologikus szimbóluma, amelyben ott derengenek a magyar múlt emberi otthonokat, művelt tájakat elpusztító sivatagos korszakainak emlékei is.

A „magyar sivatag” mitologikus képe ugyanakkor nem csak a magukra hagyott hegyközségi falvak szomorú sorsát jelzi, hanem a magyarságot, általában a kisépeket fenyegető történelmi veszélyeket, sőt az emberi életre leselkedő pusztulást is. A közvetlen élménytől lassan elszakadó költői képzelet és meditációt történelembőlcséleti, létbőlcséleti szorongások szövik át. A költő az emberi élet szomorú veszendőségén mereng, s számot vet a nemzeti fennmaradást beárnyékoló történelmi tapasztalatokkal is.

Takáts Gyula versét a szemlélődésnek ez a bővülése és a meditációnak ez a gazdagodása teszi erősebben személyessé. A szemlélődés és a meditáció már kezdetől fogva elégikus természetű, s az elégikus érzés mind mélyebben és teljesebben hatja át a költeményt. A *magyar Waste Land-ek* valójában „negatív idill”: szomorú seregszemle egy eltűnt, múlt időbe került idilli világ kellékei, tárgyai, színterei felett. Ez a „negativitás”, ez a „múltidejűség”: a hiány és vesztesség számbavétele teszi elégikussá

hangnemét. Az elégikus érzés lassanként a költő személyes gondjait állítja előtérbe, a költemény egyre inkább magának a költőnek a vesztéseire magányára és tragikus élményeire reflektál, a pusztuló táj mindinkább e személyes érzéseket is tükrözi: a szívben növekvő szorongásokat, a magány fájdalmát, a veszendőség gyötrelmes tudatát.

„Micsoda kegyetlen / expedícióba / vonulok, ropogok / e hegyi bozótba” - jelenik meg magának a költőnek alakja a versben, amint szemlét tart e hegyvidéki „puszta ország” felett. A vers ettől kezdve nemcsak a pusztuló vidéket ábrázolja, megőrökíti e költői szemle történetét, kétségbe ejtő tapasztalatait is. A múltba süllyedő néhai idill, a pusztulásba hanyatló táj állásfoglalásra készíti az elhagyott hegyközségbe látogató költőt: „Mint Tróját az idő / Készít elő / ezt is rétegesen / ahogy a földbe nő. / - De megássa-e még? / Lesz-e valaki / színét és titkát / egyszer kibontani. / Vagy pontosan süllyed, / pusztulva tovább / s tágítja szívünkben / is a Szaharát?!” A szorongató kérdésre egyelőre nincs válasz, ám maga a kérdés inkább kiáltás, tiltakozás. A *magyar Waste Land-ek* egy valamikor virágzó emberi életforma és magyar kulturális hagyomány lassú pusztulása ellen perel, s az ellen tiltakozva, hogy a dunántúli hegyközségek „puszta országgá” váljanak, a költő szívében gyűlő lassú pusztulás ellen is védelmet keres.

Takáts Gyula igen jelentős verse arra hívja fel figyelmünket, hogy a Dunántúl, a pannóniai táj nem csak a bukolikus élmények, nem csak a szépséges költői idillek otthona lehet. A Dunántúlnak, mint történelmi és kulturális fogalomnak ugyanis van egy drámai arculata is, erről költőként Berzsenyi Dániel, Babits Mihály vagy Illyés Gyula beszélt, és, lám, szól róla a máskülönben a pannon otthonosság és a dunántúli (somogyi, balaton-felvidéki) idill költőjének ismert Takáts Gyula is. Igen, a szülőföld, a választott otthon, a szűkebb haza (ahogy a tágasabb haza is) mindig egyszerre, olykor egymásra kopírozva mutatja felénk idilli és drámai arcát. Ez a kettőség formálja a költészet otthonosságát és felelőségtudatát.